

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИТНИХ СОЮЗІВ ЯК ДОСКОНАЛОЇ ФОРМИ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ У КОНТЕКСТІ МІЖКРАЇННОЇ ВЗАЄМОДІЇ

В. О. Петухова

аспірант

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

viola2709@mail.ru

Митний союз є формою колективного протекціонізму по відношенню до третіх країн, сприяє розвитку національних економік та є другим ступенем міжнародної економічної інтеграції. У статті було розглянуто митний союз як досконалу форму зони вільної торгівлі. Митний союз включає у себе риси зони вільної торгівлі. У даній роботі приділяється увага історії виникнення митних союзів та їх особливостям, ефектам від створення митних союзів тощо. Розкривається поняття зони вільної торгівлі, є порівняльний аналіз митних союзів та зон вільної торгівлі. Були зроблені відповідні висновки щодо функціонування та перспектив існування митних союзів у світовій економіці.

Ключові слова: митний союз, зона вільної торгівлі, вільна торгівля, ефекти торгівлі.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТАМОЖЕННЫХ СОЮЗОВ КАК СОВЕРШЕННОЙ ФОРМЫ ЗОНЫ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ В КОНТЕКСТЕ МЕЖСТРАНОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Таможенный союз является формой коллективного протекционизма по отношению к третьим странам, способствует развитию национальных экономик и является второй ступенью международной экономической интеграции. В статье был рассмотрен таможенный союз как совершенная форма зоны свободной торговли. Таможенный союз включает в себя черты зоны свободной торговли. В данной работе уделяется внимание истории возникновения таможенных союзов и их особенностям, эффектам от их создания и т.д. Раскрывается понятие зоны свободной торговли, есть сравнительный анализ таможенных союзов и зоны свободной торговли. Были сделаны соответствующие выводы относительно функционирования и перспектив существования таможенных союзов в мировой экономике.

Ключевые слова: таможенный союз, зона свободной торговли, свободная торговля, эффекты торговли.

THEORETICAL BASIS OF THE CUSTOMS UNION AS A PERFECT FORM OF FREE TRADE AREA WITHIN INTERCOUNTRY COOPERATION RESEARCH

The custom union is a form of collective protection with regard to third countries, contributes to the development of national economies and is the second stage of the international economic integration. The article studies the customs union as a completed form of free trade area. Customs union includes the features of free trade area. We focus on the history of the custom unions emergence and their features, effecting creation. The notion of free trade area is given together with the comparative analysis of customs union and free trade areas. The article studies the operation and prospects of the existence of a custom unions in the world economy.

Keywords: custom union, free trade area, free trade, the trade effects.

Постановка проблеми. У теорії міжнародної економічної інтеграції митний союз розглядається як другий ступінь інтеграційних процесів. Вивчення особливостей митних союзів пов'язано з практичними завданнями у світовій економіці, які полягають у тому, що вони впливають на стан міжнародної торгівлі, на розвиток виробництва та на можливе подальше зближення національних господарств через перехід митних союзів на вищі рівні інтеграції. Митні союзи є більш досконалою формою зон вільної торгівлі. Зона вільної торгівлі розглядається як перехід держав, що інтегруються до митного союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основний вклад у теорії митних союз був зроблений такими вченими, як Дж. Вінер, Дж. Мід. Також проблематикою митних союзів займалися такі вчені, як А. П. Голіков, О. А. Довгаль, А. С. Філіпенко, О. І. Євдокімов та ін. У економічній літературі вказується, що митний союз має риси зон вільної торгівлі. Але як більш досконала форма митний союз розглядається у спеціальній літературі мало.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю даної статті є розгляд теорій митних союзів, особливостей функціонування митних союзів, ефектів від їх створення. Також ціллю статті є порівняння зон вільної торгівлі та митних союзів, розгляд митного союзу як більш досконалої форми зони вільної торгівлі та написання відповідних висновків щодо цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямку. У теорії міжнародної економічної інтеграції зона вільної торгівлі — це угода між країнами про усунення всіх тарифних і кількісних обмежень на взаємну торгівлю. Кожна країна в цій зоні зберігає власний тариф та інші види регуляції торгівлі з третіми країнами. Основою цієї угоди є правила щодо походження товару [3, с. 338].

У свою чергу митний союз передбачає для країн-учасниць не тільки ліквідацію тарифних і кількісних обмежень на свою внутрішню торгівлю, а й введення спільного зовнішнього тарифу на торгів-

лю з третіми країнами. Члени митного союзу беруть участь у міжнародних переговорах із торгівлі й тарифів як єдине ціле. Фактично митний союз — це зона вільної торгівлі, яка має спільну торговельну політику відносно країн, що не є її членами [3, с. 338]. Митний союз доповнюється платіжним союзом, що забезпечує взаємну конвертованість валют і функціонування єдиної розрахункової грошової одиниці [5].

Одну з перших віх у теорії митного союзу поставив Джейкоб Вінер (1892 — 1970). Ідея Дж. Вінера — в момент, коли в Європі велися активні дебати про можливу інтеграцію за прикладом, який вже діяв з 1948 р. у Бенілюксу, — була витверезною: вплив митного союзу на добробут і міжнародну торгівлю не визначено, він може бути сприятливим і несприятливим. Все залежить від співвідношення ефектів створення торгівлі та відхилення торгівлі. Англійський економіст Джеймс Мід (1907 — 1995) розширив теорію митного союзу. Він стверджував: «Найкращим принципом для скорочення торгових бар'єрів є всеохопна угода, до якої входять всі країни і всі товари, яка зводиться до скорочення на недискримінаційній основі всіх мит» [8].

Перші митні союзи з'явилися ще в 19 ст. (наприклад, німецький митний союз «Zollverein», що об'єднував у 1834—1871 ряд німецьких держав), напередодні Другої світової війни функціонувало понад 15 митних союзів. Але оскільки тоді роль світової економіки порівняно з внутрішньонаціональним господарством була невелика, ці митні союзи не мали особливого значення і не претендували на перетворення в щось інше. «Ера інтеграції» почалася в 1950-ті, коли бурхливе зростання інтеграційних процесів стало закономірним проявом глобалізації — поступового «розчинення» національних економік у світовому господарстві. Тепер митний союз розглядається не як кінцевий результат, а лише як проміжна фаза економічного співробітництва країн-партнерів [10].

На відміну від митного союзу (третьій етап економічної інтеграції), члени зони вільної торгівлі області не мають єдиного зовнішнього тарифу, тобто вони мають різні квоти і традиції, а також різну політику щодо країн, які не є членами зон вільної торгівлі. Щоб уникнути ухилення від сплати тарифів, через зворотне вивезення, країни використовують систему сертифікації походження товарів найчастіше під назвою «правила походження», де вказана потреба в мінімальному ступені місцевих матеріальних витрат і локальних перетворень для додавання вартості товарів. Тільки товари, які відповідають цим мінімальним вимогам, мають право на особливе ставлення, передбачене положеннями зони вільної торгівлі [7].

Зона вільної торгівлі є результатом угоди про вільну торгівлю (формою торгового пакту) між двома або більше країнами. Іноді різні зони вільної торгівлі доповнюють один одного, в інших випадках взаємодії між зонами вільної торгівлі немає. Зони

вільної торгівлі та угоди допускають до деякої міри каскадне підключення. Якщо деякі країни підписують угоду з формування зони вільної торгівлі (як торговий блок або в якості форуму окремих членів зони вільної торгівлі) з країнами, об'єднаними іншою угодою про вільну торгівлю або з іншою країною, то нова зона вільної торгівлі буде складатися зі старої зони вільної торгівлі плюс нова країна (або країни) [7].

У промислово розвиненій країні існує, як правило, мало, якщо вони взагалі існують, значних перешкод для легкого обміну товарами і послугами між частинами цієї країни. Наприклад, не існує, як правило, торговельних тарифів або квот на імпорту. Є правило, що не повинно бути ніяких затримок, коли товар надходить з однієї частини країни в іншу (крім тих, які накладає відстань). Є правило, що не повинно бути ніяких відмінностей в оподаткуванні та регулюванні. Між країнами, з іншого боку, багато з цих перешкод на шляху швидкого обміну товарів виникають часто. Є звичайною справою встановлення імпорتنих мит на того чи іншого роду товари, а рівень податку з продажів і регулювання часто залежать від країни [7].

Метою зони вільної торгівлі є скорочення бар'єрів на шляху обміну товарами або послугами, так що торгівля може рости в результаті спеціалізації, поділу праці, а головне за допомогою порівняльних переваг. Теорія порівняльних переваг стверджує, що на необмеженому ринку (у рівновазі) кожне джерело виробництва буде, як правило, спеціалізуватися в тій діяльності, де у нього є порівняльна (а не абсолютна) перевага. Теорія стверджує, що кінцевим результатом буде збільшення доходів і в кінцевому підсумку багатства і благополуччя для всіх учасників зони вільної торгівлі. Але теорія відноситься тільки до сукупності багатства і нічого не говорить про розподіл багатства; насправді можуть бути значні програші, зокрема в раніше охоронних галузях, які опинилися в порівняно несприятливому становищі. В принципі, загальні вигоди від вільної торгівлі можуть бути використані для компенсації наслідків зниження торговельних бар'єрів у відповідних галузях економіки [7].

Відмінність зони вільної торгівлі від митного союзу складається у тому, що зона вільної торгівлі передбачає поступове зниження мита, усунення нетарифних бар'єрів і т.д. У митному союзі існують безмитна торгівля між країнами-членами та спільне мито по відношенню до країн, що не входять у митний союз. Сучасна трактовка параграфу 4 XXIV Уставу СОТ наголошує, що «ст. XXIV не передбачає ніякого керуючого початку у тому, що стосується значення відмінності між поняттями зони вільної торгівлі та митного союзу». Правила взаємодії зони вільної торгівлі встановлюються самими членами у звичайному порядку, що відповідає координації національних зовнішньоторговельних політик, а країни-члени митного союзу визначають єдину зов-

нішньоторговельну політику у першу чергу у складі митно-тарифних правил та процедур [4, с. 503].

У відповідності з теорією митного союзу Дж. Вайнера в результаті його створення в економіці виникають два типи ефектів: статичні ефекти — економічні наслідки, які проявляються негайно після створення митного союзу як його безпосередній результат; динамічні ефекти — економічні наслідки, які проявляються на більш пізніх стадіях функціонування митного союзу [5].

Серед статичних ефектів найбільше значення мають ефекти створення торгівлі та відхилення торгівлі. В результаті створення митного союзу може виникнути така ситуація, коли товари, які традиційно закуповувалися на внутрішньому ринку, виявляться дорожче, ніж такі ж товари, вироблені за кордоном. Якщо до створення митного союзу місцеві виробники знаходилися під захистом імпорту, що робило невигідним закупівлю товару за кордоном, то після їх відміни в рамках митного союзу зарубіжний товар виявився дешевшим місцевого, і споживачі почали купувати його з-за кордону. У результаті виник імпортований товарний потік, якого раніше не було, і ресурси почали використовуватися більш ефективно. Створення торгівлі — переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела поставки товару на більш ефективний зовнішнє джерело (імпорт), що стала можливою в результаті усунення імпорту мит у рамках митного союзу. Створення митного союзу означає надання взаємних торговельних преференцій його членами один одному, але не іншим країнам. У результаті взаємного усунення мит може виникнути як ефект створення торгівлі, так і ефект відхилення торгівлі, по суті протилежний ефекту створення торгівлі, оскільки джерело поставки товарів з країн, що беруть участь в інтеграції, далеко не завжди є найефективнішим джерелом. Найчастіше країни, що не беруть участь в інтеграції, але відгороджені від неї загальним митним бар'єром країн, що інтегруються, могли б забезпечити поставки того ж товару за значно нижчими цінами. Відхилення торгівлі — переорієнтація місцевих споживачів із закупівлі товару у ефективнішого зовнішньоінтеграційного джерела поставки на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, що відбулася в результаті усунення імпорту мит у рамках митного союзу [5].

Крім розглянутих ефектів створення торгівлі та її відхилення, які проявляються негайно після створення інтеграційного союзу, до числа статичних ефектів інтеграції можна віднести скорочення адміністративних витрат на утримання митних та прикордонних органів. Серед динамічних ефектів інтеграції, які проявляються, коли інтеграція набирає силу, необхідно відзначити зростаючу конкуренцію між виробниками з різних країн, яка стримує зростання цін, призводить до поліпшення якості товару, стимулює створення нових технологій.

Інтеграція зазвичай веде до припливу іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не увійшли в об'єднання, прагнуть зберегти за собою певний сегмент закритого загальним митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств всередині країн, що інтегруються [5].

Отже, якщо в результаті утворення митного союзу виникає тільки ефект створення торгівлі, то масштаби торгівлі, що виникають на вільній від митних обмежень основі, зростають, і добробут всіх країн — як тих, які беруть участь, так і тих, які не беруть участь в інтеграції — підвищується. Якщо в результаті утворення митного союзу виникає ефект відхилення торгівлі, то добробут країн, які не беруть участь, однозначно погіршується, а країн-учасниць інтеграції або погіршується, якщо ефект відхилення торгівлі за своїми вартісними розмірами перевершить ефект створення торгівлі, або покращиться, якщо ефект відхилення торгівлі за своїми вартісним розмірами буде менше ефекту створення торгівлі. У відповідності з теорією «другого кращого», крім політики свободи торгівлі немає другої альтернативної торговельної політики, вплив якої був би однозначно позитивним [5].

Найбільш очевидним наслідком митного союзу є розширення ринку. Виробники і споживачі користуються вільним доступом до національних ринків усіх країн-учасниць, де раніше цей доступ блокувався імпортованими обмеженнями. Розширення ринку сприяє економії масштабу в багатьох галузях, яка не може бути досягнута на вузьких національних ринках. Більш місткий ринок також поживляє конкуренцію, змушуючи виробників зменшувати витрати, більш активно випускати та продавати нові продукти [3, с. 350].

Митні союзи у сучасній світовій економіці:

— Асоціація ЄС з Туреччиною — митний союз між Європейським економічним співтовариством (зараз — Європейським союзом) і Туреччиною, створений в 1963 р.;

— Арабський спільний ринок — митний союз, який об'єднує Єгипет, Ірак, Йорданію, Ємен, Лівію, Мавританію, Сирію. Угоду про його створення було підписано в 1964 р.;

— Центральноамериканський спільний ринок — учасницями митного союзу з 1961 р. є Гватемала, Гондурас, Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор;

— Організація східно-карибських держав — митний союз, створений в 1991 р. Країнами-членами цієї організації є Антигуа і Барбуда, Гренада, Домініка, Монтсеррат, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни;

— Центральноазіатський союз — об'єднує Казахстан, Киргизію і Узбекистан. Створений у 1994 р. [9];

— Митний союз ЄврАзЕС (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Таджикистан) [7].

Митний союз являє собою більш досконалу форму, ніж зона вільної торгівлі. У рамках митно-

го союзу реалізуються трансформаційні зміни у структурі виробництва та споживання держав, що інтегруються, так як через здійснення єдиної зовнішньоторговельної політики по відношенню до мита, зовнішніх преференцій, протекціонізму і т.п. Держави направляють товарні потоки обліку рівня зовнішнього тарифу та сформованих цін. Це є базою для ефективного використання ресурсів як у споживанні, так і у виробництві. Таким чином, усередині митного союзу виробництва раціоналізуються відповідно з теорією порівняльних переваг у регіональному (у рамках митного союзу) масштабі [4, с. 503].

Митний союз не тільки більш досконала форма зони вільної торгівлі, а й набагато ширша форма міжнародної економічної інтеграції, ніж зона вільної торгівлі. У світовій практиці міжнародних економічних відносин зона вільної торгівлі є етапом, який йде перед митним союзом. Це більш логічно завершена форма, ніж зона вільної торгівлі. Учасники митного союзу проводять спільну зовнішньоторговельну політику. На наш погляд, те, що митний союз передбачає спільну політику щодо третіх країн, укріплює між ними економічне співробітництво та сприяє розвитку торгівлі у відповідному регіоні за умови ефекту створення торгівлі. Адже у такому випадку інтенсифікується торгівля між державами, що входять у митний союз. Важливим є такий факт, що у країн-учасниць є спільне митне законодавство. Воно сприяє розвитку відповідних норм (санітарних та ін.), за якими товари з однієї держави проходять до іншої. Для інших країн за умови успішності митного союзу може виникнути так званий «ефект доміно», коли інші країни будуть зазнавати труднощі при переорієнтації економічних зв'язків та

у пошуку ресурсів, що є більш вигідними для неї. У самому ж митному союзі держави отримують не тільки економічні переваги (такі як зріст виробництва, ефект масштабу тощо), а й добрі дипломатичні відносини між державами. На наш погляд, митні союзи відіграють важливу роль при посиленні впливу у міжнародних економічних відносинах і, хоча за статистикою у світі більшу долю інтеграційних об'єднань складають зони вільної торгівлі, митні союзи все ж таки будуть існувати у світовій економіці, адже це більш досконала форма зон вільної торгівлі тому, що держави через таку форму інтеграції матимуть більший вплив у відповідному регіоні та економічні вигоди. Митні союзи сприятимуть поглибленню інтеграції, її переходу на інші рівні, розвитку світового господарства. Однак зони вільної торгівлі сприяють створенню митних союзів, адже спочатку держави укладають угоди про вільну торгівлю.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розробок. Митний союз — більш досконала форма зон вільної торгівлі, адже між державами, які знаходяться у зоні вільної торгівлі, немає спільної торговельної політики щодо третіх країн. Завдяки митному союзу співробітництво держав стає більш поглибленим та приносить більше вигод для країн-учасниць. І хоча митних союзів у світі менше, ніж зон вільної торгівлі, слід підкреслити, що у майбутньому подальші розробки даної тематики будуть важливими. На карті світу митних союзів із часом ставатиме все більше, тому важливо не тільки вивчення міжнародної торгівлі, а й тенденцій у геополітиці, адже поява митних союзів означатиме появу не тільки економічних інтеграційних об'єднань, а й суттєвих змін у світовій політиці, дипломатичних відносин тощо.

Науковий керівник: к.е.н., доцент Гасім Салах

Література:

1. Голіков А. П. Світова економіка : підручник / А. П. Голіков, О. А. Довгаль. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. — 268 с.
2. Голіков А. П. Міжнародні економічні відносини: підручник / А. П. Голіков, О. А. Довгаль. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. — 464 с.
3. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / А. С. Філіпенко. — К. : Либідь, 2008. — 401 с.
4. Международные экономические отношения : учебник для студ. экон. ВУЗов, науч. и тех. работ / А. И. Евдокимов, А. К. Бондарев, М. С. Воронин [и др.]. — М. : ТК Велби, 2003. — 552 с.
5. Делятицкая А. В. Мировая экономика : учебное пособие / А. В. Делятицкая. — М. : МГУП, 2000. — 100 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://hi-edu.ru/e-books/xbook392/01/part-007.htm>
6. Министерство иностранных дел Республики Беларусь. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://mfa.gov.by/multilateral/organization/list/e0e5d8b02b2fd7fc.html>
7. Мировая экономика [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/trade-agreements>
8. Официальный сайт Института «Экономическая школа». [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://seinst.ru/page19/>
9. Федеральный образовательный портал: Экономика, Социология, Менеджмент. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ecsosman.hse.ru/text/19280385/>
10. Энциклопедия «Кругосвет» [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/EKONOMICHESKAYA_INTEGRATSIYA.html?page=0,1